

Entgins patratgs sur la proprietat comunala ella vischnaunca grischuna

Autor(en): **Steinhauser, Alois**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **15 (1901)**

PDF erstellt am: **15.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-183131>

Nutzungsbedingungen

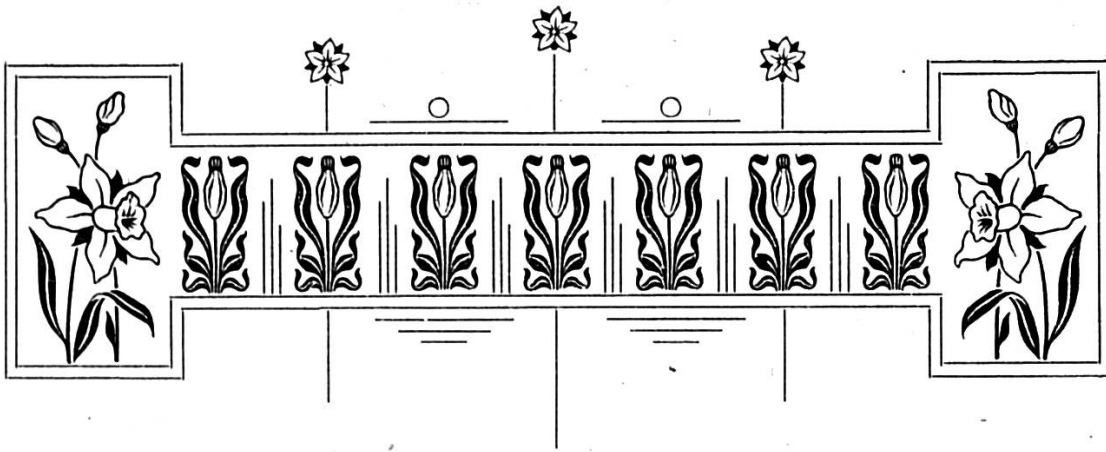
Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Entgins patratgs

sur la

proprietat comunala ella vischnaunca grischuna.

I. Idea della proprietat comunala.

La proprietat ei ina veglia instituziun dil dretg. En ina ne l'otra fuorma enconoschen ins la proprietat dal origin della historia. La proprietat ei quasi fundada e giustificada cull' *esistenza* dil carstgeun. Ella ei pia ina instituziun *naturala* e *necessaria*.

Aschi veglia sco la proprietat ei, aschi ditg ed aschi bia han ins dispuittau sur dall' idea, sur dal concept de quella. Già ils vegls jurists romans enconischevan differentas definiziuns per quei dretg, ed oz il di varieschen las opiniuns sur l' idea della proprietat pli che mai aschibein denter umens dil dretg sco denter »national-economs«.

L' idea della proprietat fundescha sil contrast denter persuna e caussa. La destinaziun naturala della caussa, che posseda negina voluntat, ei quella, de vegnir dominada dalla persuna. Quei domini sa esser gronds ne pins, el enconoscha en sassez negins confins, el sa ir aschi lunsch sco la pussonza physica della persuna tonscha. Quei domini factic della persuna sur la caussa, quella relaziun denter la persuna e la caussa vegn plaun e plaun

dal dretg renconischida, stabilida, organisada e cheutras nescha ord il domini natural in domini legal della persuna sur la caussa. *Quei domini legal della persuna sur la caussa ei l'essenzia della proprietat.* Quei ei ina qualitat elementara della proprietat, che sa ad ella bucca muncar. Aschia anflein nus èra en tuttas definiziuns dil dretg de proprietat quei moment fundamental *qualitativ*.

Con gronds dei quei domini legal della persuna sur la caussa esser? tgei extensiun deigi el haver? Sin quella damonda anflein nus differentas rispostas e quei ei il punct disputeivel concernent l'idea della proprietat. Il dretg roman e la scienza juridica romana pretenden, che quei domini seigi in absolut, cumplein, che sclaudi ora *essentialmein* mintga restricziun. Il proprietari domineschi exclusivamein ed absolutamein tuttas caussas, tuts obiects, appartenents ad el sut il tetel de proprietat. Ina restricziun della proprietat seigi cull'idea de quella bucca combinabla, ella rapresenti adina ina exceptiun della regla. Quella teoria romana, che ha dominau la scienza dil dretg entochen en nies tschentanèr, survegn sia approbaziun el »code napoléon«, ella lescha civila della Frontscha, che definescha la proprietat sco il dretg, de saver guder e disponer sur caussas silla maniera la pli absoluta.

La proprietat pia, il domini cumplein, exclusiv, il dretg de guder e disponer senza negina restricziun, ina tala proprietat sa mo exister en ina societad e sut relaziuns, che enconoschen ina gronda svilupaziun et extensiun della proprietat individuala, nua che commers e trafic domineschan la veta sociala, nua che tuttas caussas san vegnir transmessedas, san midar lur proprietari silla moda la pli sempla e sperta, cuort en ina societad economica, la quala vegn en sia veta sociala dominada dal dane e quei aschi ferm, che l'organisaziun dil dretg sez stat sut l'influenza dil sistem mercantil, della pussonza dil dane.

Patertgeien nus in proprietari d'in'acila, tras la quala 4 ne 5 auters san passar a pei e cun carpiens, in proprietari d'in prau, sil qual ina fantauna nescha, che sto survir a differentes vischins per lur diever, gie in proprietari d'ina casa, vid la quala el sez ha gl'emprem dretg de hypoteca. En tuts quels exempels havein nus il proprietari, che ei restretgs en ses dretgs, el sto tolerar vid la caussa, ch'el posseda sco proprietat, l'existenza de differentes auters dretgs. Ina gada vegn el scursaneus el gudament, l'otra gada sez ella disposiziun de sia proprietat. En tuts quels cass,

che saschessen s' augmentar tras exempels en grond diember, savein nus bucca plidar della proprietat, sco d' in domini absolut, cumplein, nus savein buc applicar per quels cass la definiziun della proprietat suenter sistem roman.

Aschia enconoschen ins lu spèr quella definiziun aunc in' altra. Il dretg dils pievels germans, las isonzas ed ils statuts de nossas vischnauncas ignoreschan totalmein quell' idea della proprietat sco ell' ei vegnida elaborada e cristallisada en in grondius sistem tras ils jurists romans. En tuttas tiaras agricolas sa quella proprietat mercantila, exclusivamein individualista enflar negin fundament. Ella ei bucca combinabla cullas relaziuns economicas de leu. L' entira veta sociala de quellas tiaras pretenda ina proprietat, che corrispunda all' organisaziun, als basens, allas condiziuns materialas della societad, e quei ei mai la proprietat exclusivamein individualista, mo bein la proprietat comunala, la proprietat sociala. L' idea de quella proprietat ei vegnida cultivada ed elaborada dals representants dil sistem tudesc. Èra suenter quei sistem ei la proprietat il domini legal d' ina persuna sur ina caussa, mo quei domini drova da natira anora, essentialmein bucca esser in cumplein, in exclusiv, in absolut. El lai tier restricziuns, senza considerar quellas sco raritads ed excepziuns della regla. *Quellà proprietat sa esser in domini legal absolut, cumplein, mo drova quei buc.* Ella ei per consequenza applicabla sin relaziuns, che pretenden categoricamein, ch' il proprietari stoppi tolerar certas gravezias e restricziuns sin e vid sia proprietat.

Ins ha defineu quella proprietat sco il dretg, che posseda la *facultat*, de dar ad ina persuna sur ina caussa il cumplein domini legal (Dernburg) ne: Proprietari ei quella persuna, che sa disponer en davosa lingua sur d' ina caussa suenter norma della lescha (Stammler).

Lein bucca perder tems culla definiziun formala, l' idea sco tala ei capeivla, e la differenza denter la proprietat dil sistem roman e la proprietat dil sistem tudesc ei evidentada. Ella Svizzer, sco particularmein el Grischun havein nus la proprietat suenter sistem tudesc. Quella proprietat ei la proprietat historica grischuna, quei ei la proprietat, che nus anflein en nos statuts ed en nos dretgs ded isonza, quei ei la proprietat, che salai applicar sin nossas relaziuns spezialas e mai e pli mai la proprietat absoluta, exclusiva dil dretg roman. Sche nossa lescha civila, nies dretg privat definescha tonaton la proprietat en § 185 suenter il senn roman,

sch' ei quei mo in mussamen, cun tgei enorma forsa la scienza romana dominava aunc avon 50 e 60 onns ils studis juridics, che sez nies stimau e sabi patriot P. C. Planta haveva emblidau ne mai enconoscheu l' idea della vera proprietat historica grischuna ed ornau nossa lescha civila encunter sia veglia culla proprietat romana.

La proprietat ei ina proprietat *civila*, ne ina proprietat *publica*; civila, sch' ella survescha a basens privats, publica, sch' ella survescha a basens publics; p. ex. in curtgin, che vegn gudeus da ses proprietaris, appartegn a quels sco proprietat civila. Las vias, piazzas e fantaunas, che surveschen al general, vegnen gudi e possedi da tuts ils commembers della societad ne de certas corporaziuns, formeschan gl' object d' ina proprietat publica.

La proprietat sedivida en proprietat *individuala* e proprietat *comunala*. La proprietat individuala vegn dominada d' *ina* voluntat, la proprietat comunala da *pliras* voluntats. Il proprietari d' ina vacca venda quella sco el vul, sia voluntat persula ei decisiva. Ina vischnaunca venda in' alp suenter la voluntat dils vischins, pliras voluntats ein decisivas per la transacziun dil dretg.

La proprietat comunala appartegn a pliras personas, ad ina vischnaunca en quei senn, che ils dretgs dils commembers, dils socis ein bucca parti, e che tuts socis ensemen disponen sur dalla proprietat, sco els gauden ensemen quella. Quei ei la vera proprietat comunala (das Gesamteigentum), sco ella existeva avon tems en biaras tiaras e sco ella exista aunc oz il di en nossas vischnauncas e corporaziuns. Pils proprietaris de quella proprietat sa ei lu dar certas reglas, ina organisaziun, suenter la quala l' administraziun interna ei regulada, mo il dretg de proprietat sco tal vegn buc exercitaus dad' ina persona fictiva juridica, mo bein dall' uniuon *reala* dils socis.

Las *modernas societats* en aczias ein era proprietarias de lur rauba en quei senn, che quella appartegn a pliras voluntats. Mo cheu ein primo ils dretgs dils commembers parti in da l' auter e mintg' in de quels ei strictamein terminaus. Secundo disponen bucca tuts socis ensemen sur lur rauba, sonder quei daventa tras lur organs, tras ils representants della persona fictiva juridica. El senn juridic eis ei tier las societats en aczias bucca pliras voluntats, differentas personas, differentis subjects che disponen, contrari nus havein cheu mo ina persona, ina voluntat, naturalmein bucca ina persona *physica*, ina voluntat *reala*, mo ina

persuna fictiva, ina voluntat imaginada, la persuna juridica, che dispona.

Aschia sa la proprietat comunala èra appartener ad ina persuna juridica q. v. dir ad in subiect, existents facticamein ord pliras voluntats, mo risguardaus e schurmiaus dal dretg sco ina suletta voluntat. Quei ei principalmein il cass oz il di tier la *proprietat publica*. El cuors dil tems ei bia proprietat comunala el vegl senn historic, sco delucidau, daventada proprietat publica. Ella survescha sco la veglia proprietat comunala a pliras voluntats, mo quellas ein bucca pli en lur cominonza, nundivididas, en lur pluralitat reala, tuttas ensemen subiect de quella proprietat. Subiect de quella proprietat publica ei ina persuna juridica, ina suletta voluntat imaginada, renconoschida e construida dal dretg, numnadamein quella persuna fictiva, juridica, che rapresenta quella pluralitat de voluntats realas.

II. Specias della proprietat comunala.

1. Concernent gl' obiect.

Obiect della proprietat comunala ein ordinariamein uauls, alps, pastiras, numnadamein pastiras de casa, pastiras ded alp, pastiras ded uauls, la pasculaziun. il bual. Èra funds, praus, èrs, curtgins, auas, crappas, sablun etc. anflein nus sco obiect della proprietat comunala. Cuort, tut quei, che sa esser obiect d' in dretg privat, sa èra esser obiect della proprietat comunala, aschia bucca mo caussas, mo bein èra dretgs. Ins distingua pia ina proprietat comunala vid caussas ed ina proprietat comunala vid dretgs. La vischnaunca ei proprietaria d' in uaul, pia d' ina caussa, ed ina corporaziun ei proprietaria d' in dretg d' aua, pia d' in dretg.

2. Concernent il subiect.

Il subiect della proprietat comunala sto exister ord pliras personas. Pliras voluntats disponen en cominonza, »communiter« sur dalla proprietat comunala. Quellas differentas personas san esser organisadas u non organisadas. Ina pluritat de personas *non organisadas* anflein nus, sco subiect della proprietat comunala,

dapertut els vegls tems, all' entschatta della historia. Cheu, nua ch' ils pievels haveven negin stabel domicil, nua ch' ei maven d' in leug a l' auter, e sez ella perioda, nua che quellas sippas, quellas grondas familias entschavevau a secasar en in leug, nua ch' ei baghiaven casa e cuort, semettevan ensemen tier ina grupp de baghetgs, gie sez aunc en quella perioda, nua che quels pievels flottonts e sgolonts senza casa e domicil daventaven stabels e sasents, anflein nus roschas de glieut, gruppas de persunas, tut pluralitats non organisadas sco subiects de proprietat comunala.

Aschi gleiti sco differentas familias, ne gruppas de persunas eran decididas de star en in cert leug, per colonisar quel, stuevan ei entscheiver a cultivar la tiara. Ultra dalla proprietat individuala, che mintga persuna, ne mintga familia haveva vid casa e cuort, possedevan quellas gruppas, quellas roschas de persunas la tiara entuorn casa e cuort sco proprietat comunala. Quella proprietat vigneva acquistada tras il sempel factum de *apprehensium*. Cul mumen, ch' ei tschafaven quei terren, mettevan lur maun sisu, daventaven ei proprietaris de quel. Tgei proprietaris? Proprietaris comunals e bucca proprietaris individuals. Differentas voluntats ensemen, bucca ina voluntat per ella possedevan quella tiara en cominonza. Quella pluralitat de persunas haveva negina suprastonza, negin cuitg, negins organs d' administraziun, cuort, ella era absolutamein non organisada. Quels tocs tiaras vignevan aschia cultivai, runcai, cavai, semnai, sagai da tut lur proprietaris ensemen. Cultivaziun, gudida e sez disposiziun de quella proprietat comunala daventaven tras tut lur proprietaris ensemen, en concordia e sut consentiment de tuttas quellas differentas voluntats non organisadas.

Quei caracter dil subiect della proprietat comunala ei plaun e plaun vigneus midaus. Ord quella pluralitat de voluntats non organisadas ei daventau ina *cominonza de voluntats organisadas*. Quella svilupaziun ha duvrau biars onns e duront ina gronda perioda distinguevan ins il vegl subiect senza negina organizaziun sper il nief subiect, la cominonza organisada.

La cominonza organisada sco subiect della proprietat comunala anflein nus en differentas fuormas ed enteifer la medema fuorma havein nus puspei differentes scalems.

Quella cominonza organisada ei ina vischnaunca, ina corporaziun, in ucleun.

Culla svilupaziun dil tems, cull' extensiun della proprietat individuala, cul factum, ch' ils pievels vignevan pli sasents, ch' il commers e traffic entschavevan a sarasar, che las disposiziuns e transacziuns vignevan pli frequentas, han quellas pluralitats de persunas entschiet a s' organisar. Ellas han dau a sasezas certs organs per lur administraziun interna sco externa, per lur basens privats sco publices.

Nus ligin aschia co quels de Tschamutt¹⁾ vegnen 1398 proprietaris d' in' alp. Gia quei factum, ch' ei vegn tractau cun »quels de Tschamutt« e che »quels de Tschamutt« acquisteschan la guida e proprietat de quell' alp, lai supponer, ch' ei enconischevien ina certa organisaziun. Tschamutt fuva da quei tems in *uceun organisau*. Concernent fatgs publices e politics apparteneva Tschamutt a Tujetsch, mo concernent fatgs interns d' economia era Tschamutt in ucleun independent, ina societad agraria autonoma.

Tschamutt possedevea quell' alp sco vera proprietat comunala. Buc il ucleun. sco persuna juridica, fictiva, mo bein quels de Tschamutt han *acquistau* l' alp, buc ina voluntat, mo bein pliras voluntats, buc ina voluntat fictiva, mo bein pliras voluntats existents realas ensemen.

Buc il ucleun *ganda* l' alp, mo bein quels, la gliet de Tschamutt, die von Tschamutt, »die lüt die ie uff Schamnoten hüss und hoff handt und güter, die sesshafft sind (jar und tag)«. Els, quels de Tschamutt, pagan l' alp.

En quei exempel vesein nus, co in ucleun, sco cominonza organisada, sco existenta unitat de pliras voluntats, ei subiect della proprietat comunala.

La secunda cominonza organisada, sco subiect della proprietat comunala, ei la *vischnaunca*. Aschi gleiti sco nus plidein da vischnaunca, patertgiein nus vid ina societad pli ne meins organisada. Sco la vischnaunca stueva esser organisada per ses fatgs externs publices, aschia enconischeva ella era ina organisaziun per ses fatgs interns, economics. Era la vischnaunca acquistava, gudeva e disponeva sco totalitat, sco unitat de pliras voluntats sur da sia proprietat comunala. Ella disponeva bucca persula sco igl ucleun Tschamutt, quels de Tschamutt, ne la gliet de Tschamutt, mo

¹⁾ Quella bref de marcau, concepida en tudesc, anflein nus squitschada ella fetg interessanta lavur da Signur Professor G. C. Muoth, comparida 1898 el „Bündnerisches Monatsblatt“ sut il tetel: *Die Thalgemeinde Tavetsch. Ein Stück Wirtschaftsgeschichte aus Bünden*. Pag. 106.

bein cun agit de ses organs. Ils vischins *cun* la suprastonza, cun ils gieraus vendeven e cumpraven. Cheu havein nus ina organizaziun pli perfetga che tier ils ueleuns, nus vesein ils organs sco contrahents spèr ils vischins, spèr la glieut de Tujetsch.

Aschia venden anno 1625¹⁾ il cuvitg, la suprastonza ed ils vischins, la vischinonza, vischnaunca de Tujetsch las alps Cavradi, Maigels e Sur Pallits a differentes purs de Tujetsch. Il medem daventa 1609²⁾ cullas alps Cuolm Cavorgia, Plaun Pardatsch e Pardatsch da quella vart dell' aua. Quellas alps vegnan anno 1663³⁾ puspei cumpradas anavos dalla vischnaunca de Tujetsch.

Tier tut quellas operaziuns vesein nus, co ils organs della vischnaunca cun ils vischins de quella disponen sur la proprietat comunala. Ils medems tschentan las normas, suenter las qualas quella proprietat dei vegnir gudida. Aschia schain gudida e disposiziun egls mauns de pliras voluntats organisadas. Èra cheu havein nus buc la vischnaunca sco persuna juridica, sco persuna fictiva, mo bein la vischnaunca sco unitat organisada de ses vischins, pia sco totalitat existentia, reala, che gauda la proprietat comunala e dispona sur da quella.

In tiers subiect della proprietat comunala ei la *corporaziun*. Sut corporaziun capin nus cheu ina pluralitat de voluntats, che posseda en sia totalitat caussas e dretgs. Buc in commember sco tal, èra buc ina persuna juridica sco persuna fictiva, mo bein tuts commembers ensemen, sco corporaziun existentia, reala, ein proprietaris. Tier tala corporaziun eis ei il medem sco tier la vischnaunca culla suletta differenza, che la corporaziun ha negina muntada publica. Concernent ils dretgs civils, privats ha la corporaziun la medema valur ed il medem character sco la vischnaunca. Corporaziuns, che possedan proprietat comunala, havein nus biaras, aschia per exempel las corporaziuns ded alp, las alps cun dretgs en nossas differentas valladas, sco ella Cadi, en Lugnezza, si Sursaissa. Cheu ein las pliras alps alps cun dretgs, e quels dretgs ne meglier ils proprietaris de quels furmeschan ina corporaziun, la quala gauda e dispona en sia totalitat sur dallas alps, sur dalla proprietat comunala. Quella corporaziun ha lu medemamein sco la vischnaunca sia organizaziun, ed èra cheu gauden e disponen ils organs cun ils socis q. v. d. cun ils commembers della corporaziun ensemen sur da lur proprietat.

¹⁾ Ella citada lavur de Professor G. C. Muoth. Pag. 40.

²⁾ Op. cit. P. 37. — ³⁾ Op. cit. P. 104.

Scò nus havein mussau ei pia il subiect della proprietat comunala adina ina pluralitat de persunas. Pèr cu pliras persunas ensemen gauden e posseden ina caussa, plidein nus da gudida e proprietat comunala. Quella pluralitat de persunas sa lu esser organisada u nonorganisada, e las fuormas principalas della pluralitat organisada ein la corporaziun, la vischnaunca ed il ucleun.

3. Concernent la relazfun denter subiect ed obiect.

La relaziun denter subiect ed obiect, denter vischnaunca ed alp ei la proprietat. Il ligiom, che ligia la caussa, igl obiect culla persuna, cul subiect ensemen, ei il dretg, e quei dretg ei la proprietat, en noss cass la proprietat comunala. Quella proprietat comunala ei *vera proprietat* u *proprietat feudala*.

La vischnaunca de Tujetsch venda 1609 las alps Cuolm Cavorgia e Pardatsch sco seu proprium (ihre eygen Alpen), sco sia propria caussa. La vischnaunca èra cumpleina proprietaria de quellas alps. Ella acquistescha vid quellas alps puspei la cumpleina proprietat els onns 1663 e 1664, nua ch' ella cumpra las alps anavos. Aschia ha la vischnaunca il proprium, vul dir la cumpleina e vera proprietat vid quellas alps.

Mo la medema vischnaunca de Tujetsch ha aunc autras alps, bucca sco proprium, mo bein sco feudum; ella posseda vid quellas alps bucca la cumpleina proprietat, mo bein la proprietat feudala. Aschia gudevan e possedevan ils vischins de Tujetsch Vals e Val Giuf¹⁾ sco proprietat feudala, sco feudum. Ils vischins de Tujetsch havevan organisau la gudida de quellas duas alps, il cargar e scargar, il metter fumeglia, partgerar, chischar ils thiers etc. sco ellas autras alps, mo els possedevan quellas alps sut ina gravezia, e quella gravezia fuva il tscheins fier. Quei tscheins fier fuva in tscheins annual, existents en victualias, ella rauba d' alp, en pischada, chischiel e tschagrùn, e stueva vegnir daus alla venerabla claustra a Muster. La claustra de Muster haveva il dretg sin in ton della gudida dil latg ed ils pursonavels dell' alp fuvan obligai, de purtar quei ton gudida a Muster e surdar quel personalmein alla claustra. Cura ch' ils pursonavels vegnevan cun lur panazuns e migniucas, cun lur tschagrùns e chischiels, sche anflava la claustra sco dischent e dueivel, gie sco sia obligaziun d' hospitalitat, de beneventar ils pursonavels, survir si cun carn e vin, cun in plaid

¹⁾ Confer Professor Muoth, op. cit., pag. 74—77.

de gastiar els, sco ei cunvegn alla venerabla claustra de Muster. Ord quella simpla galanteria e hoffiadat della claustra ei nascheu ina obligaziun per quella ed in dretg pils pursonavels. Plaun e plaun èra ei vegniu disa, ch' ils pursonavels purtaven il di de St. Martin quei ton dil prumen a Muster e che la claustra envidava en els tier ina gronda, recha e pompusa perdunonza. En nies tschantaner ha lu la vischnaunca vuleu cumprar ora quei tscheins fier. Duront 5 onns 1861—1866 han ins contractau pervia da quei. Quels de Tujetsch figievan valer, che la claustra stoppi bonificar els pella perdunonza, essend quella ina obligaziun e gronda gravezia della claustra, che quella presteschi als pursonavels sco contraprestaziun pil tscheins fier. Quell' idea dils pursonavels ha survigneu raschun, ed ins ha fixau la valetta de liberaziun della perdunonza de St. Martin gl' εμπrem sin 1000, suenter sin 2000 fr. La valetta dils tscheins fier ei vignida fixada sin fr. 7650. Aschia han ils vischins de Tujetsch saveu deliberar lur alps Vals e Val Giuf dalla gravezia dil tscheins fier cun pagar la summa de fr. 7650 — 2000 = fr. 5650. Quei ei daventau 1866. Entochen 1866 possedevan ils vischins de Tujetsch quellas duas alps sco feudum, sco proprietat feudala, gravidida cul tscheins fier, cun ina gravezia reala. Culla deliberaziun dil tscheins fier ein ils vischins de Tujetsch daventai cumpleins e vers proprietaris de quellas duas alps, ord il feudum ei vegneu in proprium, ina cumpleina e vera proprietat, senza quella gravezia dil tscheins fier.

Ella historia anflein nus fetg savens quella proprietat feudala, quei feudum perpetuum. Duront il tems miez ed entochen viaden en nies tschantaner appartenevan biaras alps e pastiras el Grischun a vischnauncas e corporaziuns sco proprietat feudala. Plaun e plaun, principalmein sut il regime de nossa lescha privata, ein quellas relaziuns svanidas, ed ils obligai han deliberau lur funds, alps e pastiras etc. da quellas gravezias realas cun cumprar ora ils tscheins fier. Els ein daventau cheutras cumpleins proprietaris, che possedan quellas caussas bucca sco caussas feudalas, mo bein sco atgnas caussas.

III. Origin, svilupaziun historica ed extensiuun della proprietat comunala.

L'origin della proprietat comunala havein nus d' encurir ella colonisaziun. Duront la perioda primitiva della historia, leu, nua che nossas valladas, nos crests e nossas montognas ein vegni populai, enconischevan ins quasi mo proprietat comunala. Ils colonists, quellas familias, sippas e pievels. che traversaven la tiara ed encurevan loghens adatai per secolocar, star stablamein en in leug, baghiar leu casa e clavau, occupaven la tiara tuts ensemen, cultivaven e gudeván quella ensemen, haveven pia ella en lur proprietat comunala. Mo vid casa e cuort distinguevan ins proprietat individuala, tut gl' auter aschibein la tiara cultivada sco non cultivada, ils praus sco las pastiras stevan en gudida e proprietat comunala, collectivista. Aschia fuva l' extensiuun della proprietat comunala duront ils emprems tschentanèrs della historia fetg gronda. Ils subjects de quella proprietat comunala fuvan pluralitats de persunas nonorganisadas, ligiadas ensemen e reunidas tier ina unitat, tras la parantella, tras il ligiom dil saun.

Plaun e plaun, suenter tschiens e tschiens onns ei quella proprietat comunala disminuida e la proprietat individuala agron-dida. Èra quei prozess ha duvrau leung tems ed ei aunc oz il di bucca saraus giu.

Co ei la proprietat individuala naschida ord la proprietat comunala?

La fuorma la pli generala de quei prozess ei la sequenta: Cura ch' ils colonists eran vegni pli sasents, pli stabels, suenter haver viveu en cominonza totala plirs tschentanèrs, entschavevan ei ad acquistar vid lur sorts proprietat. La tiara entuorn casas e cuorts vegneva cultivada dals colonists, dallas vischnauncas cun surdar a mintga colonist, a mintga vischin in toc de quella, per cultivar e guder quel. Quei toc era la schinumada sort. Quellas sorts vegnevan partidas ora dalla vischnaunca sils vischins mintg' onn ne mintga treis onns, e vid quella sort haveva mintga vischin la gudida. La proprietat steva alla vischnaunca, e cura la perioda de partiziun mava alla fin, curdaven las sorts puspei anavos alla vischnaunca e vegnevan partidas ora da novamein sils vischins. Plaun e plaun calaven quellas partiziuns si, ils vischins cultivaven e gudeván onn per onn la medema sort, lur dretg de gudida vid

quellas sorts era el tems nundeterminaus. Il davos scalem de quella svilupaziun fuva la cristallisaziun de quei dretg de guda-men tier in dretg de proprietat, ord in dretg de gudida, gl' em-prem determinaus sin in, dus, ne treis onns, suenter el tems non-determinaus, ei nascheu in dretg de proprietat individuala. Sin quella moda ein ils vischins daventai proprietaris individuals vid lur praus ed èrs entuorn la vischnaunca.

In outra moda dil origin della proprietat individuala ei il dretg de runcar e cultivar uauls e pastiras. Durent il tems, che las vischnauncas havevan uauls e pastiras en abundonza, vegnev' ei savens avon, che ils vischins cultivaven in toc pastira, ne runcaven in toc uaul, e tras il sempel factum dell' apprehensiun, dell' acquista dil possess vid quels tocs tiara daventaven ei proprietaris de quels. Aschia ein biaras de nossas pradas ed aclas, de noss cuolms e mises naschi.

Ina tiarza moda dil origin della proprietat individuala ein las partiziuns della proprietat comunala, principalmein exercitadas el tems miez e durent nies tschentanèr. L' Engiadina aulta, che furmeva ina gronda vischnaunca politica, religiosa ed agraria, tier la quala l' entira Engiadina aulta apparteneva, ha parteu tut sias alps e pastiras anno 1538 sillas differentas vischnauncas della vallada. Cheutras ei bucca nascheu proprietat individuala, mo tonaton ei la gronda proprietat comunala dell' entira vallada vegnida dividida en differentas parts, appartenentas allas singulas vischnauncas. La vischnaunca de Sagogn ha dau ora pastira als vischins sco proprietat individuala 1490 e 1517 ed uaul 1670. En quella partiziun anflein nus il origin dellas aclas dadens vischnaunca de Sagogn, cul num planetzas, bargaus e foppas. Anno 1550 ils 2 de fenadur dat la ludeivla vischnaunca de Zernez¹⁾ a seu vischin Gaudenz de Zernez ina partida funds, numnai Sur Rövan. Per quels funds han Gaudenz e ses artavels de mantaner en perpeten, onn per onn, in boc per las cauras de Zernez e zwar suenter cussegl dils cuvitgs in onn in boc veder.

¹⁾ Quei material anflein nus en ina secunda lavur de Signur Professor G. C. Muoth, comparida ella XII. annada dellas Annalas, sut il tetel: *Statut del onorat comün da Zernez. Publicaziun cun commentar e glossar da G. C. Muoth.* Pag. 137. En quella lavur ha gl' autur publicau per l' emprema gada ils statuts della vischnaunca de Zernez cun auters documents sur differentas caussas concernent la vischnaunca de Zernez. Quella publicaziun cuntegn in interessant e reh material sur l' organisaziun, sur la physionomia e valur juridica, politica ed economica d' ina vischnaunca grischuna.

in auter onn in boc niev. — El medem onn ils 6 de fenadur survegn Nicolaus Steffan de Zernez¹⁾ »ün toc comünavel in Urezza« tras ils cuvits de Zernez en num digl entir cumin sutt la condiziun, ch'el stoppi tener in boc pellas cauras de Zernez, in onn in boc veder, l'auter onn in boc niev, che ein libers dalla pendradira.

Anno 1563 daten ils vischins de Tujetsch a Andriu de Sax in toc pastira dadens Balkunetz sut la condiziun, ch'el ne ses artavels mantegnen la via. Johan Busch survegn dalla vischnaunca in mises, ne ina prada sut la gravezia, ch'el mantegni la pun sper quella prada, aschia che cavals e cars sappien passar. Egl onn 1616 survegn il saltè Gion Tieni dalla vischnaunca de Tujetsch in toc uaul sur Bugnei sco prada sut la condiziun, ch'el aschtgi ne vender ne impegnar quella ord vischnaunca, ed encunter ina summa de cumpra de 15 renschs = fr. 25. 50.²⁾

Anno 1302 ils 23 de favrèr venda uestg Sigfrid a Conrad Planta de Zuoz, per 55 marcas argent, ils praus ed èrs situai enteifer ils confins della vischnaunca de Zernez. Duess il uestg restituir ina gada la summa de 55 marcas, sche deien ils beins vendi puspei curdar anavos ad el ed appartaner sco libers e non-impegnai alla baselgia cathedrala de Cuera.³⁾

Ils uestgs eran da quei temps savens en difficultats finanziales e havevan aschia stueu inventar quella schinumada *vendita cun dretg de recumpra*. Quella vendita era buc ina vendita definitiva, il vendider saveva pretender anavos dal cumprader las caussas vendidas cun pagar la summa stabilida el marcau. Mo ordinariamain havevan quels, che alienaven sin quella moda lur proprietat cul scopo de survignir daners, èra pli tard bucca tals per saver recumprar, ed aschia ei naschiu ord quellas transacziuns fetg bia proprietat individuala.

Sco nus vesein ord tuts quels exempels fuva da quei tems la proprietat individuala en in continuau crescher e per consequenza la proprietat comunala en continuada disminuaziun. Quei prozess vegneva realisau primo tras las treis fuormas principalas del origin della proprietat individuala, numnadamein tras la midada della sort en proprietat, tras il dretg de runcar e cultivar e tras

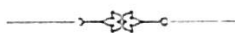
¹⁾ Confer op. cit. Annalas XII, pag. 137.

²⁾ Confer concernent quels exempels la lavur citada: *Die Thalgemeinde Tavetsch*, pag. 35 e 36.

³⁾ Confer op. cit. Annalas XII, pag. 114.

las partiziuns, secundo tras tuts negozis privats adatai de transmetter la proprietat ded' in sin l' auter, sco vendita e cumpra, bratt, schangetg. vendita cun dretg de recumpra etc. etc. Quella svilupaziun della proprietat individuala vegneva de quei temps sustenida da dus factors, dalla scienza juridica romana e dalla politica economica. La scienza romana dil dretg enconischeva relaziuns fetg svilupadas, haveva organisau e codificau in grondius sistem dil dretg per ina societad mercantila, che viveva quasi exclusivamein dal commers e traffic, dal handletg. Las relaziuns e condiziuns economicas de quella societad pretendevan in dretg, che favorisava la individualitat e personalitat sin l' entira lingia, che procurava per in liber traffic e commers, che tollerava aschi paucas restricziuns della proprietat sco pusseivel. — La politica economica dil tems niev, dil 16, 17 e 18. tschentanèr haveva quasi ils medems principis. Ella encureva de sustener la svilupaziun ed extensiun della proprietat individuala, haveva negin interess e negin senn per la proprietat comunala, favorisava dapertut il traffic e commers e negligeva l' agricultura. Aschia han era quels dus factors, la scienza juridica romana e la politica economica, favorisau fetg la svilupaziun ed extensiun della proprietat individuala e giadau tier la diminuziun della proprietat comunala.

Aunc en nies tschentanèr, entochen viaden els onns 70, stevan ins totalmein sut l' influenza della scienza juridica romana e de quella politica economica individualista. Ina midada en quellas ideas, en quels dus systems, che dominaven ils umens della scienza sco ils umens della politica, savein nus constatar ils davos onns e da present. Enstagl crer mo a quei dretg roman, entscheivan ins a vèr en, ch' ei exista spèr quel aunc in auter dretg, e zwar in agen dretg national, conforms a nossas relaziuns spezialas. Ed encunter la politica economica individualista sasaulza la politica economica sociala. Quels dus novs factors, il dretg national e la politica economica sociala, entscheiven puspei a risguardar e sustener la proprietat comunala, e nus plidein dalla muntada e valetta della proprietat comunala.

IV. Co vegneva la proprietat comunala gudida, sin fundamen de tgei tetels?

Il commembers de quellas pluralitats de persunas, ils subiects della proprietat comunala, ils socis de corporaziuns, sco ils vischins dellas vischnauncas gudevan la proprietat comunala ensemen. Ellas periodas primitivas entochen viaden el tems miez s'extendeva quella cominonza bucca mo sin quels beins comunals, mo perfin silla proprietat individuala, sils praus ed èrs. Èra quels vegnevan cultivai e gudi dall'entira cominonza, che furmeva ina societad agraria, sarrada ed organisada, aschia ch'ils commembers de quella societad eran suttamess al general, havevan d'observar las normas tschendadas dalla corporaziun sco p. ex. concernent il metter grascha, sagar e cultivar etc. Il singul sacrificava seu interess personal al general, fuva da differentas varts restringius en sia libertat e disposiziun individuala, mo respectava e stueva respectar las normas della vischnaunca.

Quella organisaziun de nossas vischnauncas e corporaziuns corrispondeva totalmein als subiects della vera proprietat comunala, ed ha semanteneu tier nus entochen els davos tschentanèrs. Ina midada ei de constatar pil tems, nua che la proprietat individuala ei vegnida fortificada ed augmentada, duront che la proprietat comunala vegneva diminuida. La cominonza agraria, che s'extendeva avon sez silla proprietat individuala, sin praus ed èrs, ha pers quels obiects, ha transfereu quels als socis e vischins sco proprietat individuala. Alps e pastiras, uauls ed auas, sco autras caussas, ein encuntercomi restai en proprietat comunala e han vischnauncas e corporaziuns continuau de guder e posseder quels obiects en cominonza.

De tgei natira ein quels dretgs de gudida dils vischins vid la proprietat comunala? Sin fundamen de tgei tetel juridic gudevan e gauden aunc oz il di ils vischins las alps e pastiras, ils uauls e las auas?

Ellas periodas primitivas, el tems, nua che nossas vischnauncas ein vegni creadas, sefundaven quellas silla parantella dils commembers. Il ligiom dil saun, la descendenza della medema familia, la parantella pli estensiva dellas sippas e gentes ligiaven las persunas ensemen tier ina corporaziun, tier ina vischnaunca. Mintga commember, mintga vischin ha il dretg de gudida vid ils

beins comunals sin fundamen da seu dretg de vischin. Vischin eis el tras il sempel factum de parantella. Perquei ch' el ei dil madem saun cun ses socis, appartegn el alla medema vischnaunca, e perquei ch' el ei commember e vischin de vischnaunca, ha el il dretg de guder ils beins comunals. Duront quella perioda ei pia il dretg de gudida vid ils beins comunals d' in *character personal*. Quei dretg de gudida dependa buc dad ina premissa reala, sco per exempel d' il factum, ch' il gudider possedi praus ne èrs, ei glei plitost in dretg, che appartegn al vischin en sia qualitat personala sco vischin. Nus havein cheu la *vischnaunca personala*.

Ina midada de quellas relaziuns constatein nus el tems miez. Ils statuts de Zernez statueschen, che *mintga casa, nua habitescha glieut*, dess havair ftüra 48 in 50 R. cun obligaziun da far tuottas lavuors da Mnadüra.¹⁾ Ils medems statuts din: da chi non vain a cussailg, pon cuvits scouder xr. 12 impestiaunt. — A que sun culpaunts ils *patruns* a ngir sves; fond ngir lur uffauents, croudanni dobla falla (24 xr).²⁾

La vischnaunca de Zernez dumbrava de quei tems circa 240 casas, divididas en 6 terzals. Las casas q. v. d. ils suloms cun casa, clavau e cuort fuvan dil tems dils statuts e pli bauld il fundamen de tuts dretgs e de tuttas obligaziuns dils vischins de Zernez. Dallas casas renconischidas dalla vischnaunca sco talas dependevan ils uffezis comunals, las ftüras, las lavurs cuminas ed il dretg de guder ils beins comunals.

En ina dispetta denter entgins vischins de Zernez e la vischnaunca de Zernez concernent la valetta de casas, la quala dispetta ei vegnida decidida tras ina dartgira compromissaria anno 1571, pretendevan ils plonschiders de haver possedeu e gudeu da vegl enneu quellas casas suenter voluntat, e quei ton en rapport culla *pasculaziun* sco en rapport culs *dretgs ded alp*. — La sentenza dispona, che las casas menzionadas deien star e restar sco las autras »teas« de quels de Zernez ed èra obedir alla vischnaunca de Zernez, sco in auter vischin de Zernez.³⁾

Tras cumpras, maridaglias ed autras transacziuns fuvan certs vischins de Scanfs, particularmein de Cinus-chel, davantai proprietaris e possessurs de funds sin territori de Zernez (Brail);

1) Op. cit. Annalas XII, pag. 92.

2) Op. cit. Annalas XII, pag. 61.

3) Op. cit. Annalas XII, pag. 117—119.

viceversa eran naturalmein èra vischins de Zernez daventai proprietaris de funds sin territori de Scanfs.

Ord quellas relaziuns ei naschiu la damonda, co ei dei vegnir teneu culs *jasters* concernent il gudamen della pasculaziun generala e concernent ils dretgs vid las alps e pastiras.

Quella damonda ei vegnida sliigiada tras sentenza della dargira d' Ardez¹⁾ 1485. La dargira ha decideu, che quels de Cinuschel, che possedan sin territori de Zernez funds, deien haver il dretg de *pascular* sin territori de Zernez per ton, sco ei pon envernar tiers sin quei de Zernez. En medem tems deien els èra esser per ton *vischins* de Zernez ed obedir a quella vischnaunca; en cass de renitenza deien lur beins situai sin territori de Zernez esser garanzia per tuttas spesas. E tuts deien *pascular en comunium*, sco ils vischins de Brail e Zernez pasculeschan.

Quella sentenza ha aunc fitchendau differentas gadas las dargiras de Zuoz. Ina gada eran ins en dispetta cun tgei diember tiers, ne meglier cons dis ils possessurs *jasters* savevan pascular culs vischins, in' altra gada pretendevan ils *jasters* bucca mo il dretg de pasculaziun sils funds, mo èra ils dretgs vid pastiras ed alps. La davosa sentenza de 1549 statuescha, ch' ils *jasters* deien haver il dretg de pasculaziun sil funds, normaus, fixaus per certs dis suenter l' envernadira de lur fons sin territori de Zernez, mo ch' ei hagien negins dretgs vid pastiras ed alps.

Quels exempels mussen a nus, che nus havein cheu bucca pli la vischnaunca personala, mo bein la *vischnaunca reala*. Bucca ils socis en lur qualitat personala, essend della medema descendenza, dil medem saun furmeschan la vischnaunca, mo bein ils patrums. La redunonza dils *patrums*, dils proprietaris de casas e de funds, e buc la redunonza dils parents dils vischins, adherents allas medemas »sippas« e »gentes«, habitonts a Zernez exercitava ils dretgs d' autonomia, era il suveran de Zernez. Mo ils patrums pudevan votar ed eran eligibels en uffezis comunals.

Da tgei natira fuvan lu ils dretgs de guder ils beins comunals ella vischnaunca reala?

Era ella vischnaunca reala stuevan ins esser *vischin* per saver guder ils beins comunals. Vischin daventaven ins pèr cun esser *patrun* e patrun fuvan ins mo cun esser *proprietari* de casa e funds. Aschi fuva il fundamen dil dretg de vischin la proprietat vid schischont, vid casa e funds.

¹⁾ Op. cit. Annalas XII, pag. 128—132.

Bucca la proprietat sco tala, bucca quellas caussas realas devan il dretg de guder las alps e pastiras. Èra ella vischnaunca reala fuva il *dretg de vischin* il fundamen per saver guder ils beins comunals. Quei mussan a nus expressamein las sentenzias allegadas denter quels de Zernez e de Scanfs. Schegie che quels de Scanfs possedevan bia funds sin territori de Zernez, schegie ch' ei fuvan vers e reals proprietaris de praus ed èrs sin quei de Zernez, sche han ei tonaton mai acquistau il dretg, de guder las pastiras ed alps de quels de Zernez. Il sulet, ch' ei vegniu concedeu ad els suenter leungurusas e difficilas dispettas, fuva il dretg de pasculaziun sin ils funds e quei sut la condiziun, ch' ei pasculeschien en cominonza cun quels de Zernez e ch' ei deien esser *aschi lunsch vischins* de Zernez ed obedir a quella vischnaunca.

Il dretg de guder ils beins comunals ei pia era cheu, ella vischnaunca reala ina consequenza dil dretg de vischin. Igl jester haveva negin dretg, de guder las alps e pastiras, schegie ch' el possedeva funds, fuva proprietari sin territori jester. Il dretg de guder quels beins comunals ei pia buc ina pertinenza dils praus ed èrs, della proprietat privata sin territori questioneivel. La pertinenza ha il medem proprietari sco la causa principala, igl obiect dominont, ed ei suttamessa alla medema destinaziun juridica sco quel. Fuss il dretg de guder ils beins comunals ina pertinenza della proprietat ord ils beins privats, sche stuessen ils proprietaris jasters haver en comparaziun de lur proprietat individuala vid schischont en vischnaunca ils medems dretgs de gudament vid la proprietat comunala, vid il bual, vid alps e pastiras, sco ils vischins. Nus havein veu, che quei ei buc il cass, e havein cheutras il mussament, che quels dretgs de guder ils beins comunals ein sez ella vischnaunca reala *neginas pertinenzas della proprietat individuala*. Quels dretgs ein era cheu *ina consequenza, in attribut dil dretg de vischin* e mo aschi lunsch ha in il dretg de guder quels beins comunals, aschi lunsch sco el ei vischin. Quels dretgs de gudament vid ils beins comunals ein pia buc mo da natira privata, mo bein era da natira publica.

Il dretg de vischin de l' altra vart sefundescha lu en quella secunda perioda della vischnaunca reala sin proprietat vid casa ne funds. Èra ei la proprietat vid praus ed èrs la *norma*, suenter la quala il dretg de gudamen vid beins comunals dei vignir exercitau. Aschia ei veglia regla, che il vischin sappi cargar quella

biestgia, ch' el ha envernau igl unviern cun agien fein. Il proverb di: las vaccas maglien il fein e bucca igl um.

Perquei ch' ins ei vischin, han ins pia buc in dretg illimitaus de guder ils beins comunals suenter plischer. Il factum, ch' ins ei vischin dat ad ins il *dretg* de guder, mo l' *extensium* de quei dretg, il bia ne il pauc dapenda dals funds de mintg' in, dall' envernonta, che quels porten en.

Era tier la vischnaunca reala ei il dretg de guder ils beins comunals ina consequenza, in attribut dil dretg de vischin. Il dretg de vischin ei de character real e basescha sin proprietat vid casa ne funds. La norma pell' *extensium* dil dretg, de guder ils beins comunals ei l' envernonta, ch' ils funds de mintga vischin portan en.

Quella vischnaunca reala ei stada la vischnaunca normala duront ina gronda part dil tems miez, duront gl' entir tems nief entochen viaden en nies tschentanèr.

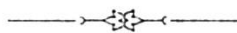
Els davos tschentanèrs, principalmein el XIX. ha la popola-ziun de nossas vischnauncas semischadau, il commers e traffic ded oz il di han purtau novas relaziuns, nus anflein paucas vischnauncas pli, gie buc ina, che havess mo vischins cun atgna proprietat vid casa ne funds sin territori de vischnaunca. Quellas novas relaziuns han èra pretendiu ina nova vischnaunca e quei ei nossa vischnaunca politica, existenta ord tuttas persunas, ch' ein secolocadas e domiciliadas el medem leug.

La proprietat comunala della vischnaunca politica ei proprietat publica, che survescha directamein als basens generals, sco scolas, vias, fantaunas, casas de cumin etc.; ne indirectamein, sco funds, capitals etc.

La proprietat comunala della vischnaunca de »burgeis« ei aunc adina proprietat privata ed exista principalmein ord pastiras, alps ed uauls. Mo per biaras vischnauncas grischunas ein èra las pastiras, alps ed ils uauls daventai proprietat publica. En omis dus cass survescha quella proprietat als basens de tutts ne de certs vischins de vischnaunca.

Il character dil dretg per guder quels beins comunals ei il medem oz il di, sco tier la vischnaunca reala, numnadamein in attribut, ina consequenza dil dretg de vischin, sei lu dil vischin della vischnaunca politica, ne dil vischin della vischnaunca de burgeis. Condiziun per daventar commember de vischnaunca ei oz il di buc pli la proprietat, mo bein la stabilitat, il secolocar e habitar stablamein el medem leug. Èra il origin della medema

familia, la descendenza dal medem saun furmeschan buca pli la qualitat essentiala e necessaria d' in vischin. Aschia corrispunda nossa moderna vischnaunca politica ni alla vischnaunca personala ni alla vischnaunca reala della historia grischuna. Ella sameglia plitost alla veglia vischnaunca personala, che alla veglia vischnaunca reala, essend ch' ella declara tut quels per vischins, che ein *domiciliai* el medem leug, e dond ad els, sco persunas, en lur qualitat personala, tuts ils dretgs e tuttas obligaziuns de vischin. Spèr quella vischnaunca politica enconischin nus lu aunc in' aschi numnada vischnaunca de »burgeois«, la quala ha pli gronda sameglia culla veglia vischnaunca reala, che culla personala. Ella ei atgnamein la vera successura della vischnaunca reala e per consequenza il giest e ver artavel della proprietat comunala. La svilupaziun de nossa moderna vischnaunca ei aunc buc determinada e sia natira juridica, seu character aunc tuttavia buc stabileus. Ils dretgs e las obligaziuns della vischnaunca politica encunter la schinumnada vischnaunca de bourgeois, sco ils dretgs e las obligaziuns dils commembers d' ina vischnaunca sco dell' altra, las relaziuns de quellas duas corporaziuns denter ellas aschi bein sco denter ellas e lur socis vegnen aunc a dar bia de patertgar e ponderar. Tut quellas damondas furneschan in interessant material per in' atgna lavur, e nus vegnin forza in' outra gada a tractar spezialmein quei tema.

V. Muntada della proprietat comunala.

La proprietat comunala ha per nossas vischnauncas ina gronda muntada economica, etica e politica.

En nossas relaziuns enconischin nus principalmein mo il pur pin. Purs gronds, cun possessiuns extendidas, che occupeschan in diember de luvrers, che possedan entiras contradas cun praus, èrs, pastiras ed alps havein nus negins el cantun Grischun. Las vischnauncas grischunas ein componidas da purs pins, da luvrers, harmes e mistergnès, d' ina classa de glieut, che appartegn en sia gronda majoritat alla classa masauna. Ina excepziun fan nos gronds hoteliers ed entgins negoziants, che appartegnen alla classa industrialala ella gronda. Mo quei ein excepziuns, e sche nus plidein

dal pievel grischun sco tal, sche stuein nus metter quel concernent sia situaziun economica tier la sauna e ferma gruppa della classa masauna, quella petga principala dal stad e de mintga societad publica.

Pell' existenza e svilupaziun economica de nosa populaziun ei la proprietad comunala de gronda impurtonza. In pur pin, in luvrè, in mistergnè ora silla tiara, che posseden empau praus ed èrs, zitgei tiers armentivs e tiers manedels, san sagiadar culla gudida della proprietad comunala; cun agit dils beins comunals san els tener ed envernar in muvelett, che occupescha e nutrescha l'entira familia. Cons luvrers, mistergnès e purs ein el cass, de tener in pèr cauras, zitgei nuorsas e pors mo cheutras, ch'ei san scha ir quels tiers sin pastiras ed alps, san pascular cun els la pascuaziun generala, il bual? Fussen quels beins comunals bucca cheu, sche savessen quella glieut bucca tener quels tiers, ch'ei per els e lur familias ina petga economica. Ed il pur beinstont per con bia meglier stat el en ina vischnaunca cun bia pastiras, uauls ed alps ch'en ina vischnaunca, ch'ei paupra da beins comunals? La proprietad comunala ei pia per la gronda part della populaziun grischuna, principalmein pil stand puril, de gronda impurtonza economica, per biaras familias eis ella la condiziun ed il fundamen de lur existenza e per autras favorescha ella la cultivaziun e svilupaziun de lur economia agraria.

La proprietad comunala ha èra ina gronda *impurtonza etica*. Sco nus havein veu, ei il subiect della proprietad comunala ina pluralitat de voluntats. Las pastiras ed alps appartegnen buc mo ad in, mo bein allas vischnauncas, a corporaziuns, ad entiras cominonzas. Cheutras havein nus spèr la proprietad individuala ina proprietad sociala, spèr la persuna individuala ina persuna sociala sco subiect de dretgs. Igl obiect de quels dretgs survescha per consequenza bucca mo ad in, mo bein a plirs ensemen. Las caussas della proprietad comunala han de cuntentar in'entira cominonza, duront che las caussas della proprietad individuala contenteschan mo ina persuna. La proprietad individuala creescha e fortifichescha il spert individual, augmentescha la disposiziun naturala, che mintga persuna porta cun ella, igl egoismus. La proprietad comunala creescha e fortifichescha il spert comunel, combatta quella disposiziun ed inclinaziun naturala egoistica de mintga persuna e pretenda in spert pli vast, lavura pil interess general, sacrificont ils interess personals. Nus pretendein pia cun buna

rischun, che la proprietat comunala hagi era ina gronda impurtonza educatorica, etica per nies pievel.

La muntada *politica* della proprietat comunala. Allas vischnauncas grischunas havein nus d' engraziar nossa libertat ed independenza politica. En buc in cantun della Svizzerza anflein nus quella autonomia de vischnaunca sco el Grischun. Nigliu ha la vischnaunca tonts dretgs e per consequenza tontas obligaziuns sco tier nus. En nossas vischnauncas anflein nus la fantauna dil spert de libertat, che ha batteu ils regenters feudals, che ha deliberau il pievel grischun del domini feudal ton mondan sco ecclesiastic. Ellas vischnauncas grischunas havein nus il fundamen, sin il qual il dretg grischun public sco civil ei vegnius formaus e svilupaus. Las vischnauncas grischunas ein las pradas, sin las qualas ils dretgs de nies pievel eran semnai e nua ch' ei han saveu crescer e verdegar.

Lein nus honorar, mantaner e fortificar quels dretgs, sche cultiveien nus l' autonomia de nossas vischnauncas. Lein nus cultivar l' autonomia de nossas vischnauncas, sche stuein nus far quellas grondas e fermas, e quei sa e dei daventar cun sigerar ad ellas ina gronda, solida e reha proprietat comunala.

Dr. Alois Steinhauser.

